

Helóta sorban Kárpátalján

CSIRPÁK EMIL ÖNÉLETÍRÁSA

Legrégibb emlékeim között egy ház képe tűnik fel halványan. Az L alakú tornác utcafronti része volt a rövidebb. A tornác udvar felőli, az L hosszabbik szára számomra nagyon hosszúnak, mi több, igen magasnak tűnt. Mellette a csorgásvonalban növények is voltak.

A másik ház, amelyikhez emlékem kötődik, szemben volt ezzel. Hasonlított az előbbihez, de több és dúsabb növényzet volt a tornác mellett. Tornáca csak az utcára merőleges oldalán volt. Valamikor bolt lehetett benne, mert utcafrontján is volt ajtaja. A nyitott ajtó mögött édesmama, anyai nagyanyán sürgött-forgott, sütött-főzött. Mi meg Bundival, a házhoz tartozó kutyával az ajtó előtt sündörögtünk és nyeltük az étvágygerjesztő illatokat. Nem emlékszem, hogy hangosan kunyeráltam volna. Csak arra, hogy nagyanyám a kezembe nyomott egy szelet bundáskenyeret azzal a szöveggel, „Vigyázz, kisleány, még forró!”. Óvatosan haraptam bele és ízlelgettem a falatot. Bundi élénk farkcsóválás közepette, félrefordított fejjel figyelmesen szemlélte bennünket, a bundáskenyeret és engem. Majd hirtelen mellettem termett és bekapta a bundáskenyeret alkarommal együtt. Felborultam és rettenetesen megijedtem. Oda a kenyér egész alkarommal együtt! Szerencsémre a házőrző a kezemet nem harapta és nem is nyelte le. Alig csócsálta meg, de én rettentően ordíthattam. Kirohanó nagyanyám rákiáltott a sunyító ebre, engem pedig leápol, megnyugtató. Ebbe a házba azért kerültem, mert előbbi lakhelyemet lebontották és helyén új ház épült.

A felépült új parókia tekintélyesebb lett az előbbinél. Ma is úgy áll, ahogy felépítették. A régi ház L alakú tornácának az alsó, rövidebb szára előtti tornác mintha kívül, az utca felől lett volna. Az új ház – a parókia – tornáca pedig az udvar felőli, belső oldalon van. Az L száraiban levő szobák ablakai az utcára, illetve a szomszéd kert felé néznek, az ajtók pedig a tornácra nyílnak. Az L belső öblében a tornác szoba nagyságú nyitott terasszá szélesedik, ami kellemes nyári tartózkodási hely, előtte jókora körtefával.

Az építkezés után az L belső oldala előtt maradt elég homok, amiben vígan turkálhattam, áshattam kis kutat. Sőt, bányát is nyitottam benne és abban szebbnél szebb kavicsokat, faszéndarabokat találtam.

Felfedezni való ezen kívül is volt elég a portán, amit három utca határolt. A falu főutcája a református templom előtt kettévált, mint egy nagy Y. A két szár között a templom utáni második ház volt a paplak, a parókia. A templom felől nézve a bal oldali utcára nyílt a gazdasági udvar. Ezen a részen állott a magtár, alatta boltíves pince, meg az ól. Ez utóbbiban egy ideig tehát lakozott, tyúkokkal. Kicsit odébb volt a deszkából épített kocsiszín és faskamara. Mögötte, a kert végét lezáró szoroska felé

pedig a méhes. Távolabb, az ól vonalában egy másik jókora deszka építmény állott, a csűr.

A ház lépcsőjénél kezdődött a két sor ribizli bokor között távolba vesző ösvény, amely a kerten végig, a szoroska (már egy kis eső után is igen sáros-nedves, mocsaras utcácska az Y itt már majdnem párhuzamos szára között) felé vezetett. A szoroskáig csak később merészkedtem el. A homokozó után előbb a háztól 15-20 méterre levő diófák árnyékát vettem birtokba. Aztán a méhest is. Közben a méhek megtanítottak, hogy röppályájukat illik figyelembe venni. A méhes felfedezése csábított. Az első falát képező polcokon elhelyezett kaptárok mögött öreg heverő, íróasztal, különböző holmik és szerszámok voltak, többek között egy gramofon csomó lemezzel, amit használatba is vettem. Ez nem vált a kiérdemesült készülék egészségére, de nagybátyám—aki anyai nagyapám halála után lett a falu református lelkipásztora és egyben méhész is—elnézó legyintéssel, nevetve vette tudomásul ügyködésemet. A méhes volt megboldogult anyai nagyapám ebéd utáni szundikálásának, nyári pihenésének kedvelt helyszíne. Én is megkedveltem.

A meleg nyári napokon napoztattak, levegőztettek. Ezt már azért is kedveltem, mert lehúzták rólam sajátos ruházatomat, melyet nem kedveltem. Ez olyan egybeszabott kezeslábas volt, amit, mint egy inget húztak rám és lábam között összegomboltak. Fiúhoz méltatlan öltözéknek tekintettem, továbbá megszabadulni tőle—különösen, ha nem sikerült idejében jeleznem szükségemet és becsináltam—fölköttebb keserves volt. Hamarosan rájöttem, hogy a fatartó és méhes hátsó falát is összekötő, gazdasági udvart és kertet elválasztó kerítésrészről egész könnyen fel lehet jutni a méhes féleresztes tetejére. Később arra is rájöttem, hogyan lehet onnan önállóan lejönni. A fészker teteje öntevékeny napozásaim kedvelt helyszíne lett. Nagyszerű kilátás nyílt széléről az egész kertre, a méhes előtti virágoskert fölött zsongó, jövőmenő méhekre. Ezek itt engem nem is akartak megcsípni. Az egyetlen gond az volt a tetőn kuksolásommal, hogy utált ruhadarabomon hasalva leégett a hátam a napon. Némi gondot okozott, hogy ebéd után lefektettek aludni, bár a délutáni alvás mind nehezebben ment. Annak ellenére, hogy nagyanyám—édesmama—személyes példájával is agitált: maga is ledőlt ebéd után. Maga mellé fektetett a díványra és győzködött: „Ne mocorogj, kisleány, hanem aludj!” Aztán ő elszundított, én meg óvatosan felkeltem—csendben játszani. A délutáni alvás ugyanolyan kötelező penzum volt számomra, mint az ebéd előtti „Jöveljézus, légy vendégünk, áldd meg, amit adtál nekünk”, illetve az ebéd utáni „Akélt, italt adott, annak neve legyen áldott”. Néha foglalkoztatott, ki is az a „Jöveljézus” meg az „Akélt”. Később rájöttem: Jézusról van szó, ő az, aki ételt, italt adott... Aztán a jövel fölött is napirendre tértem. Meg az alvás előtti ima, a Miatyánk, meg a Hiszekegy is. Ez utóbbiból—mint később megtudtam—kettő van. A másodikat, a Hiszek egy hazábanost—talán rövidsége miatt—határozottan megkedveltem. Az imák létjogosultságát nem vitattam, de előnyben részesítettem a mesét, amit kérésemre a felnőttek mondtak elalvás előtt, ha volt hozzá kedvük és idejük. Ha módom volt rá, kicsúsztam gondviselőim látóköréből. Erre akkor keríthettem sort, mikor nagyanyám délutánonként elszundított, nagynéném, anyám nővére, Terike néni pedig a Bibliát studiózta akkora buzgalommal, hogy bele-

feledkezett a könyvbe. Boriska, a kis szolgálo pedig mosogatott, rendezkedett, esetleg hazament. Jól el tudtam magam foglalni. Felderítettem a kert zugait és lassan az utcára is kimerészkedtem—ami szigorúan tilos volt. De nagy úr a kíváncsiság. Valahogy így lehetett ezzel a gazdasági udvar melletti utca túloldalán levő ház kis lakója is. Először az utca két különböző oldaláról szemléltük egymást. Aztán közelebb mentünk egymáshoz és megkérdeztük egymástól, kit hogy hívnak. Mondtam neki, hogy engem Gézukának. Ő is mondott egy nevet. Kislány volt, kisebb nálam. Nevemet sem tudta kimondani rendesen; „Tésuka”,— mondta, ami engem fölöttébb bosszantott. Kis taknyos, ráadásul lány, és még a nevemet sem tudja kimondani rendesen,— gondoltam, de lehet, mondtam is neki. Ennek ellenére még egy darabig átkiabált hozzánk, ha meglátott: „Tésuka”. Pedig aligha akart csúfolni.

Anyám —„édesanya” munkahelyéről, Kistárkányból a hétvégeken rendszeresen felbukkant meglátogatni engem, anyját és testvéreit. Apám úgyszintén rendszeresen előkerült a vidék másik végéből – de az egyik szomszédnál állapotodott meg. Oda vitt át engem hozzá Boriska. A családban csak „Cs” néven emlegették.

Anyám elégedetten nyugtázta, hogy már milyen szépen el tudom mondani a „jövőljézust” és az „akételt”-et. Fejlődésem ez irányú jeleire apám kisebb figyelmet fordított, mígnem egyszer a dolgok és fogalmak rendszerezése során arra következtetésre jutottam, hogy ő nem egyszerűen apuka, hanem „apuka bácsi”, a bácsik rendszerének része. Jelenései eredményként is szépen szaporodtak játékaim, amihez anyám családjának tagjai szinte versenyszerűen járultak hozzá. Nyelvi leleményességemről – az apukabácsizásról, amit apám rossz néven vett – nagy nehezen leszoktattak. Az ezzel kapcsolatos procedúra csalhatta ki nagyanyamból a sajnálkozást: „szegény kis árva”. Akkor még nem fogtam fel a valóságot, hogy válási árva vagyok.

Szerencsémre „távfelderítési” igényemre felfigyelt nagybátyám, Bandi bácsi (a legelső a bácsik sorából). Ha olyan híveihez látogatott, akiknek a családjában hozzám hasonló korú gyerek volt és nem laktak túl messze, engem is magával vitt. Így ismerkedtem meg kortársaimmal, Zsigával és szintén hasonló korú két szomszédjával, a Lacikkal. Én, a Laci és a református Zsiga - nagyszerűen megvoltunk egymással, ők a nevemet is pompásan ki tudták mondani. ...

Ez a gyerekkori barátság hosszú évtizedekig fennmaradt azután is, hogy elkerültem Gálocsból – legalább is „részeleiben”. Ugyanis szegény Zsiga tízéves gyerekként a második világháború áldozatává váltott. A front a falu alatt húzódtott úgy egy hónapig. Barátaim ezt és az oroszok bevonulását, a „felszaba”-dúlást” még mind ép bőrrel megúszták. Zsiga már a front elviharzása után botlott egy kézigránátba, amin felrobant. Az egyik Laci később eltűnt látókörömből. A másikkal, P. Lacival fennmaradt kapcsolatunk, míg a világégés első félidejét lezáró Párizs környéki, trianoni rablóbéke által beprogramozott második félidejét lezáró „demokratikus koalíciós”, az eredetinel is gyalázatosabb béke által kialakított határ két különböző oldalára nem kerültünk. De ne rohanjunk túlságosan előre.

Zsigának a nagyapja is élmény volt: pipázott. És ami több, beszélgetésébe nagybátyámmal a bácsi (azt hiszem, akkor ő volt a kurátor) minduntalan beleszótt egy-egy mondatot—valami furcsát. Mint később nagybátyám felvilágosított: latinul. Később

megtudtam, a falu fele meg K. bácsi nemes volt. Az öregúr ráadásul még olvasott ember is volt, ezért szerette a latint a 20. század derekán — mint hagyományt. Laciék nem voltak nemesek, hanem — mint később kisült, görög katolikusok, mint jómagam, apám után, az ő akaratából és anyám kedve ellenére. Állítólag ez volt szüleim tízéves vallásháborújának oka.

A helyzet megvilágításához még ide kíváncozik néhány mondat az előzményekről a családi legendáriumokból. Édesanyámnak és négy testvérének az apja, Gecse Géza tiszteletes (aki megszületésem előtt távozott az élők sorából) Gálocs református papja volt holtáig. Jó papnak kellett lennie, mivel utána fiát választotta papjául az eklézsia. Mi több, már a fiú- Gecse Endre nagyapja is református teológus volt, sőt, a püspökségen valami hivatalt viselt. A többi felmenő között is volt pap, tanító.

Nagyapámat ifjú lelkészként Gálocs idős papja azzal fogadta fel káplánnak, hogy majd rámarad az eklézsia, amihez a vert falú templomon kívül 30 holdnyi illetmény föld tartozott. Ennek jövedelmére ugyanis haláláig az öreg pap tartott igényt, nem lévén más jövedelemforrása, mivel akkoriban (19.sz. második felében) nem járt a ref. papoknak sem állami fizetés (államsegély), sem nyugdíj. Az idős lelkész hosszú életűnek bizonyult, úgy hogy a nemesi származású, de földnélküli Gecse Géza segédlelkésznek nem volt oka elkapkodni a családalapítást. Mikor végre erre sort keríthetett, Kemecséről hozott magának feleséget, Szitha Erzsébet személyében, aki nemcsak nemesi származású, de jómódú család sarja is volt. Két lány és két fiú testvére volt. A lányok túléltek nagyanyámat, ismertem őket. Legkisebb húga, Tónika néném volt az egyike azon kismagyarországiaknak, akik nem kérdezték meg, hol tanultam meg ilyen jól magyarul és miért. Ő ezt még természetesnek tartotta nénje unokájának esetében. Nagyanyám fivérééről, Sándorról két történet maradt fenn. Az egyik: gimnáziumi osztályfőnöke megkérdezte az osztálykönyv kitöltése közben, mi az apja. Gazdálkodó, - volt a válasz. Hány holdon? – kérdezett tovább gépiesen a tanerő. 600 holdon, - volt a válasz. Akkor miért nem földbirtokos? – kapta fel a fejét a tanár. Mert a földbirtokos ezer holdnál kezdődik, - válaszolta az öntudatos Sanyika. A másik történet, mely biztosította, hogy „büszkék” lehessenek rá anyámék: ifjú ügyvéd korában Sándor egy rablógyilkossággal vádolt ügyfelet kihúzott a hurokból. A másik fiú – István az 1919-es kommün véres kódében tűnt el Budapesten.

Anyámék közül négyen érték meg a felnőtt kort. Anyám tűnt a legéletképesebbnek, de több-kevesebb kalanddal mind a négyen túléltek a világháború (1914-1919) első félidejét. Anyám már a cseh megszállás alatt érettségizett az utolsó magyar tanítási nyelvű osztállyal Ungváron. Apja a csehek alatt nem esküdött fel azonnal az új államra, így nem részesülhetett semmiféle juttatásban. Nagyanyámra apja, Szitha András, hogy minden eshetőségre biztosítsa létét, ugyan hagyott 30 hold földet és egy házat Kemecsen, de mindez ekkor már egy másik országban volt. Anyám, a család nemesi és papi származására, érettségijére igen büszke okoskája egyetemre akart menni, amire volt is reális eshetőség: Budapesten lakó őrmesteri természetű gyermektelen nagynénje, egyben keresztanyja, Juliska néni vállalta ambiciózus unokahúga szponzorálását. Nagyapám fogta leánykáját és egy viharos éjszakán átszökött vele a nem kimondottan baráti viszonyban levő Csehszlovákia és Magyarország határán,

ahol, szerencsájukra, akkor még nem volt rendszerbe állítva sem aknamező, sem folyamatos rakétázás, sem drótakadály, csak egy-két magasles árválkodott itt-ott. A zöldhatáron szökdösőket sem puffantották le olyan könnyedén, mint később, az épülő-szépülő szocializmusban. De azért az ilyen határsértéseknek volt bizonyos kockázata, izgalmas bája, anyám visszaemlékezése szerint. Így kezdődtek anyám egyetemi évei, s lett bölcsészhallgató Budapesten. Tanulmányai során rá kellett döbbsennie, hogy Magyarhonban értelmiségi munkanélküliség dül. Meg arra is, hogy a „csehszlovákok” nem akceptálják a magyarországi okleveleket. Ráadásul tapasztalnia kellett, hogy a „keresztmama” férjének, aki nyugdíjas tisztviselő volt, más a hozzáállása egyetemistáságának ügyéhez, mint feleségének. Ráadásul közben meghalt anyai nagyapám. Azt csak jó néhány évtizeddel később olvastam, hogy az akkori magyar kultúrpolitika arra a következtetésre jutott, veszélyes az ország számára a nyugtalan értelmiségi proletáriátus túltermelése. Így anyám visszatért szűkebb pátriájába és felcsapott képesítés nélküli tanítónőnek. Ment oda, ahol épp szükség volt a munkájára – és végezte levelezőn az egyetlen magyar tanítású nyelvű tanítóképzőt Pozsonyban, mert – mint már jeleztem – a cseheknél semmit sem számítottak a letudott magyarországi egyetemi évek. Végig segédtanítószkodta Ungot, Bereget, Zemplént.

Kistárkányban megismerkedett egy övéhez hasonló sorsú egykori budapesti műegyetemi hallgatóval, akit hasonlóképp frusztrált a sors. Eljövendő atyám életútja még kacskaringósabb.

Születésem előtt halt meg apai ági nagyanyám. Édesapám ekkor megházasodott, nehogy a nagypapa még egyszer házasodjon. Apám a görögkatolikus felekezethez tartozott. Apai nagyapám Csirpák János, középparaszt volt, sokgyerekes családba született, kevés volt az öröksége, de saját erőből a legmódosabb gazdálkodó lett a faluban. Nagyanyám Kardos Jolán, református tanítócsaládból jött. Testvére, Tóni bácsi váltóhamisítóként lett a faluban ismert. Mondogatták is, ha csintalankodtam: úgy végzed, mint Tóni bácsi! Amolyan misztikus alak volt, kivándorolt Amerikába.

Életem mind élménydúsabb lett. Végül normális nadrágba rázódtam, a „jövéljézsón” és az „akételen” kívül a miatyánkot meg a hiszekegyet is megtanultam (ez utóbbi tudásával kapcsolatban maradt némi kívánnivaló). A szoba falán, melyben én is laktam, többek között volt egy érdekes öltözetű férfiakat ábrázoló színes nyomat, amelyik felkeltette kíváncsiságomat. Érdeklődésemre a felnőttek elmagyarázták, hogy a képen ábrázolt férfiak az aradi tizenhárom, azok a magyar tábornokok, akiket az osztrákok kivégeztek. A képen ott volt a nevük is, ami felcsigázta érdeklődésemet a betűk iránt, de a térképek iránt is. Mind több és új dolog türemlett látókörömbe, fokozódó nyüzsgéssel. Röpcédulák, amelyek birtoklását a felnőttek tiltották, mivel azok idegesítették a morózus „csecsendőröket”. Tankkal katonák jönnek és a kocsibejáró mellé egy bódét telepítettek, majd járművükkel udvarunkba telepedtek. Titkolódzó, ideges felnőttek Bandi bácsit, aki nemrég házasodott, behívták katonának és apuka se bukkant fel a szokott időben. Mi több, édesanya is kihagyott néhány „jelenést”. Ha éjjel felébredtem, hát arra, hogy Terike néném zászlót varr és engem idegesen igyekszik alvásra kényszeríteni. Felnőttek mászkálnak és beszélgetnek az éjszakában sutyo-

rogya. Egyikük-másikuk felbukkanásakor nagynéném a készülő zászlót a párnák közé dugja. Én meg másnap zászlókat rajzolok, magyart és csehszlovákot, néném óhajának megfelelően. És térképeket. Volt a házban egy rádió. Ezt mintha egy időre be is gyűjtötték volna a hatóságok. Aztán eltűntek a cseh katonák és csendőrök, Bandi bácsi meg hazajött. Átzúgott fölöttünk a történelem és a határ. Nagybátyám és hívei lázas tevékenységbe kezdtek. A templom előtt a Sislócra vezető úton keresztül valamit építenek, de a felnőttek nem engedik, hogy a sárban arra mászkáljak. Mint megtudtam, diadalkaput. Már sötétedik, mikor nagynéném kézen fogva cipel a sáros úton az építményhez. Rajta hosszú fehér valami van, betűkkel. Néném felvesz. Kérdésemre, mi van a nagy fehér szalagon? Mondja: "Isten hozott!" Körül tömeg. Sokan sírnak. Katonák vágják a sarat. A magyar honvédség egyik alegysége. A közönség virágot szór eléjük. A templom előtt megállnak. Csokrok, csókok, üdvözlés. Nagybátyám prédikál, pedig máskor nem itt szokott. Sikerült megszervezni Gálocs község ünnepélyes felszabadulását. Aztán ki hová, mi haza. Néném törölgeti a szemét, szipog, de boldog. Felszabadultunk. Első nagy közösségi élményem megtörtént, ha akkor teljesen még nem is fogtam fel jelentőségét.

Aztán előkerült anyám – némileg megviselve. Nem csak pozitív élményei voltak. Hideglelősen beszélte testvéreinek, hogy a „csecsendőrök” őt is bevitték túsznak a nagytárkányi jegyzőségre. „Jaj, csak mama meg ne hallja!”—tette hozzá. Állomáshegyéről, Kistárkányból gyűjtötték be, hogy legyen kit agyonlőni a magyarkodó prominens falusiak közül, ha valami sérelem érne a lakosság részéről a kivonuló csehszlovákokat.

Előkerül apuka is, akit ugyanebből a célból gyűjtöttek be Csomáról Macsolára, a körjegyzőségre. Itt a cseh őrség parancsnoka eligazította a delikvenseket, hogy emberek kitűnő céllövészek: 750 méterről is leszedik a szökni próbáló túszt. Ezt apám mintha könnyebben viselte volna el. Az élmények hatása alatt szüleim felfüggesztették vallásháborújukat.

Édesmama (így hívtam nagyanyámat) mégis rosszul lett. Ezidőtájt. ütötte meg először a szél. Kihívták Stern doktor bácsit, aki eret vágott nagyanyámon és azt tanácsolta, ragasszanak rá piócákat. Ezek a vérszívók rusnya fekete férgek voltak és félelemmel töltöttek el.

Szülőfalumban, Tiszacsomán, ahol apai felmenőim, nagyapám és apám is született és lakott (ráadásnak népes apai rokonságom), ahol apám munkahelye is volt, szintén gyakran megfordultam. Itt két házban-kertben voltam otthon. Nagyapám portája is figyelemre méltó volt a két tehénnel és az én időmben már csak egy lóval meg disznóval és tyúkokkal, a külön kerti építményben álló kemencével. A másik házunk egyholdas szőlős- és gyümölcsöskertje pedig egyenesen hátborzongató volt: a vége szinte nem is látszott. Hátsó kerítésén túl még hatalmasabb gyümölcsösben (mint később megtudtam 3 holdas volt) folytatódott a kanálisig, a Szipáig — amelyikben ugyan csak esős időben, főleg ősszel és télen volt víz –, de jó mély volt szárazon is. Mögötte pedig ott voltak a beregszászi hegyek háttérnek. Szép időben mintha csak karnyújtás-

nyira lettek volna. A hegyen is volt szőlőnk. Az elején két darab, később az egyiket eladtuk.

Ha gyalog mentünk a hegyre a szőlőbe, ösvényünk a falunk és a szomszédos Mezőgece között egy földhányásba épített vasajtájú, lőrészekkel „díszített” betonépítmény mellett vezetett: ez a csehszlovák megszállók által Magyarország ellen kiépített erődvonal egyik létesítménye volt, egy dekung. Falunk az erőd és a csehszlovák-magyar határ közzé esett. Az építménynek szülőfalum felé volt kilövése, szerencsére a dekung alkalmazására nem került sor. A csehek távozása után ezt illemhelynek használták az arra járók. Aztán felrobbantották, csak egy halomnyi beton törmelék maradt belőle. Akkor úgy tűnt, hogy a Csehszlovákia nevű kicsi, de erőszakos és torz képződmény visszavonhatatlanul kimúlott a történelem szemétdombján, mivel túlfalta magát.

Végre megtörtént, amit környezetemben mindenki hosszú évek óta várt: felszabadultunk, a magyarok lakta vidékeket a nemzetközi döntőbíróóság visszaadta Magyarországnak. A magyar lakosság azt hitte, van igazság - és tisztesség a nagyhatalmakban.

Főleg nyáron és ősszel látogattam el szülőfalumba. Apai nagyapámmal egylovassal kisszekegtem cseresznye és szőlő éréskor gyakran ellátogattunk a szőlőbe a beregszászi hegyre, mindkét birtokra. Később már csak a Nagyhó dűlőbe, mert az aranyosit eladták. A megmaradt szőlő a beregszászi hegyvonulat egyik közepes dombjának majdnem a tetején volt, ahonnan szabad szemmel is ki lehetett silabizálni, hol a házunk Csomán, hála a ház előtti nagy jegenyének. Külön élmény volt a szalonnasütés nyáron, a pirított szalonna hagymával és zsíros kenyérral. A lakoma után nagyapám szundított egy verset és csordahajtás előtt otthon is voltunk.

Iskolába 1940. szeptemberében Kistárkányban, anyám állomáshelyén mentem. A helyi proletáriátus kiskorú képviselői meglehetősen ellenségesen fogadtak, mint idegent és „úri gyereket”. Anyám viszonya tanítómmal, B. István tanító úrral nem volt felhőtlen. Miután öntudatos proletár támadóimnak visszaütöttem, B. tanító úr felhívta anyámat. Nem vette figyelembe, hogy én csak védekeztem. Mire anyám arra az álláspontra helyezkedett, hogy jó kisfiú nem verekszik, szerény és békés, amivel komolyan visszavetette szocializációm.

B. tanító úr tipikus falusi nagygazda volt, a tanítóságot afféle mellékfoglalkozásként űzte. Nála ugyan panaszkodhattam, kereshettem igazamat. A hangoskodó falusi lumpenproletár szülőkkel került a konfliktus. Kedvelte a vonalzót és a botot, mint a nevelés hatásos eszközeit, hatalmas körmösöket osztogatott. Ha kifogásolni valót talált magaviseletünkben vagy szorgalmunkban, le kellett hajolnunk, megérintve kezünkkel cipőnk orrát, hogy nadrágunkat alaposan kiporolhassa. Így súlykolta belénk a tudást, nevelgetett bennünket, amúgy mellékesen.

Egyik első padba kerültem B. Ottó Pál és K. Móric közé. Aranyos, békés, jóakarató gyerekek voltak. Egyik kiporolásom után Móricka így vigasztalt: „Ne sírj, Gézuka. Ez semmi. Ha tudnád, hogy a bóher szombatoként hogyan püföl bennünket, nem vennéd ennyire szívedre B. tanító úr verését.”

Valamikor a második osztály után, úgy harmadik elején egy felejthetetlen hetet töltöttem a Kárpátokban apámmal. Behívták katonának és az volt a feladata, hogy járja a

Munkács-Sztrij vasútvonalnak a magyar katonák által őrzött országhatár és Lavocsni közötti szakasz völgyhídjainak őrsegeit, tájékozódjék az eseményekről és jelentsen a parancsnokságnak. Sétáink a sínek mellett futó gyalogúton kellemes kirándulások voltak, kivéve a völgyhidak szerviz útjain való átkelést. Apámnak férfiúi öntudatomhoz kellett apellálnia, hogy – ha viszolyogva is - a sínek melletti acéllemezen átkeljek a szédítő mélység fölött. Pár napon belül belejöttem a mutatványba, ha a borzongás meg is maradt. Érdekes kirándulásaink egyikén az egyik hídőrségnél hátborzongató eseményről értesültünk: az őrsparancsnok jelentette, hogy éjjel fegyverhasználatra került sor. A tiltott időben a völgyhíd lábánál fegyveres jelent meg és nem reagált a felszólításra, mire az őrszem tüzet nyitott. A gyanús egyén a hídláb mögé ugrott, így élve megúszta a kalandot. Mint kisült, elkésett német táborigazgató volt az illető, aki maga is belátta meggondolatlanságát. Így zárult le az elején veszedelmes partizántámadásnak tűnő történet. Ezek után nekibátorodtam. Apám egyik szállása a magyar oldalon, Volócon volt. A házból a Pláj csúcs látszott. Azt mondták, a hegyen nem ritka a szarvas és medve. Mikor apám szabadnapos volt, felvettem neki, menjünk fel a Plájra. Ráállott, ha nem is könnyen. Elindultunk. Útközben a kaszáló, szénát gyűjtő helyi ruszinoktól folyamatosan érdeklődtem, nem láttak-e medvét. Mígnem az egyik idősebb ember azzal örvendeztetett meg, hogy a kicsit távolabbi málnásban friss medveürüléket látott. Majd apámhoz fordulva azzal folytatta, hogy medvenézőbe menni legalább is puskával lenne érdemes – és nem gyerekkel. Apám pisztolytáskájára tette a kezét és azt felelte, azért ha az egész tárat beleereszti a támadó vadállatba, az csak meggondolja magát. A bácsi tovább kötötte az ebet a karóhoz, mire apám úgy döntött, medvekaland nélkül kell visszamennem anyámhoz, bármennyire is sajnálom.

A harmadik osztály befejezése után Csomán, a nyár végén apám igencsak kezelésbe vett. Ismereteimet, készségeimet tesztelte. Különösképp rossz néven vette, hogy számtanból szerény volt a tudásom. Nem mentek a tizedes törtekkel végzendő műveletek. Apám meglehetősen határozottan igyekezett pótoltatni velem hiányosságaimat. Nem kímélte a nadrágszíjat sem. Fellázdattam, hogy ne maceráljon szünetekben számtannal és szépírással, különben azonnal megyek vissza Kistárkányba. Mire apám közölte, hogy a negyedik osztályt nagyobb szorgalommal és odaadással kell vennem, mert utána a beregszászi gimnáziumban fogom folytatni tanulmányaimat. Abban az iskolában, ahol egykoron ő tanult, érettségizett. Kicsit megszeppentem. A negyedik osztályt apám közvetlen fennhatósága alatt jártam, unokatestvérei gyerekeinek népes társaságában – akik mégiscsak sajátjukként kezeltek. A feszített tempót túléltem és az év végén apámmal együtt kerestük a kosztot-kvartélyt Beregszászban – gimnáziumi éveimre. Egy nyugdíjas csendőr őrmesternél kötöttünk ki, aki ugyan joviális bácsinak tűnt, de azért volt benne valami keménység, ami tetszett apámnak. Anyám a fejleményeket meglehetősen nehezen viselte. Ezt a nyarat többnyire anyám keze alatt töltöttem, részben pedig Kemecsén, Szabolcsban, nagyanyám és Terike néni szárnyai alatt. Apámat közben ismét behívták katonának.

Édesmama valamikor a 30-as évek végén, 40-es évek elején költözött vissza szülőfalujába, az apja által számára épített házba, Terike nénival. Nagyanyámat gyermekei-

nek nem gondok nélküli sorsa, no meg a viharos történelem alaposan megviselte. Szélütés, agyvérzés után volt. Örökmozgóból megroggyant öregasszonnyá váltott. Nagybátyám, Bandi bácsi házassága után úgy döntött, nem marad a gálocsi parókian anyósnak, hazamegy szülőfalujába, mivel menyé nem túl nagy tisztelettel és türelemmel kezelte.

A kemecsei házhoz is jókora, 3 holdas gyümölcsös, kert tartozott. Apai öröksége volt még nagyanyámnak harminc hold szántó (ezt kiadták bérbe vagy felesbe) és valamennyi erdő. Így nagyanyám és Terike néni megélhetése biztosítva volt. Nagyanyámnak ráadásnak volt valamennyi özvegyi nyugdíja is.

Mikor apámat 1944 tavaszán ismét behívták katonának, a front mind közelebb került az országhatárhoz. Augusztusban már a Kárpátokban dörögtek az ágyuk. Amerikai Liberátorok szórták a halált a hozzánk közeli Csapra is, így anyámnál maradtam Kistárkányban. A gimnázium első osztályának beiratkozott tanulóit, így engem is, ideiglenesen mentesítették az iskolalátogatás alól. Helyette a következő osztállyal jártam. Az angolszász terrorbombázások, a magyar és német csapatok kivonása után Észak-Erdélyből a front valahol a Homonna – Ungtarnóc – Sislóc – Szürte – Csap vonalán, majd a Tisza mentén Tokaj felé megállott egy jó hónapra. A honvédség szívesen védekezett. Apámnak akkor félszáz embere volt, a magyarok észak felé menekültek. A németek visszavonultak, utászaik maradtak csak hátra. A magyarok a németek előtt foglaltak állást. Éjszaka az emberek fele eltűnt. Apámék a naményi hídnál vonultak vissza, aminek felrobbantására parancs volt. Apám rádiózott, hogy végre kell-e hajtania a robbantást – de Beregszászban már oroszul szóltak a telefonba. A naményi hidat így nem robbantották fel, ahogy apám mondta, „úgyis nekünk kellene újjáépíteni”. Akkor apám az őrmesterével megbeszélte, hogy mindenki széledjen szét, így szökött meg a hadseregtől. Október vége volt, sár. A részben Csap felől, részben a Tiszán átvergődött vizes szovjet katonák már benn voltak a falvakban, de a Kis- és Nagytárkány között beásott magyar üteg még lőtte őket. Zárótüzük gránátjai a diófák ágait tördelve csapódtak be valahol a falu Csap felőli vége előtt.

A felszabadulás, vagyis oroszdulás itt ért. A front átvonulása után pár héttel elvitték a magyar férfiakat, mindenkit 18 és 55 év között. Elvitték a németeket is, a nőket is. Vörös karszalagos helyi milícia volt, kommunisták, köztük Makláriék, a napszámósok.

A front harcolva ment el, jöttek az NKVD-sek. Puskával, karszalaggal. Két héten keresztül csak a kommunistákat keresték. Aztán jött az erősebb NKVD-s társulat, csak a nagyon megbízhatókat hagyták meg (ruszinokat, szlovákokat), ők vitték el a magyarokat. Közben visszajöttek a cseh csendőrök is, de a garázdálkodó oroszokkal ők sem mertek ujjat húzni. Végül Magyarországra mentek át, mert őket is gyűjteni kezdték az NKVD-sek.

Ősz vége volt. Senki nem tudott semmit, még az NKVD-sek sem. Anyám az elzabrált ennivaló pótlására a Bodrogló egy másik falujába gyalogolt az asszonyokkal. Hazatérése után tifusszal ágynak esett. Nagy nehezen értesítettük Bandi bátyámat - a mezőőrt kellett felbérelni, hogy szóljon neki. Bandi Bátya ennivalót hozott. Már nem tudom hogyan, de Terike nagynéném is előkerült Kemecséről, ahonnan részben a

beköltöztetett orosz katonák elől menekült. Tél végén újraindult az iskola és én megtanultam a csehszlovák himnuszt. Csomán még pengő volt, de anyám már cseh koronában kapta a fizetését. Kistárkány megint csehszlovák lett.

Apám csak valamikor tavasszal jött haza, miután két „begyűjtést” sikeresen megúszott. Amikor Csomáról biciklin Kistárkányba jött, Debrecen alól elhajtott magyarokkal találkozott Beregszász és Munkács között félúton. Kérdezősködésükre, mesze van-e még a „kis munka”, mondta nekik, hogy „nagy kalandnak” néznek elébe. Ha ezt meg akarják úszni, még este szökjenek meg. Akkor nálunk már mindenki tudott Szolyváról (a szolyvai kaszárnyatelepre hajtották őket). Azonban az emberek közül vagy ketten a szovjet katonákhoz fordultak, mondván nekik, ez az ember rágalmazza őket, a felszabadítókat. Apám szerencséjére a két „öntudatos” oroszbarát nem tudott oroszul, a kísérő szovjet katonák pedig magyarul, tolmács sem volt a közelben, meg a katonák is bizalmatlanok voltak az aktivistákkal. Ennek köszönhető apám, hogy nem tették be a transzportba. Az oszlop elvonulása után a katona remegő gyomrú apám kezébe nyomta első világháborús cirill betűs papírját arról, hogy mint volt hadifoglyot elengedték, meg többi „dokument”-jét és tovább engedte. Még a kerékpárját sem vette el.

A másik begyűjtési kísérlet Beregszászon korábban történt. Tél végén, tavasz elején az iskola udvarára gyűjtötték a férfiakat Beregszászon. Apámat, aki akkor iskolaigazgató volt, a sógorával – dr. Gecse István beregszászi jegyzővel –, a kommunista szomszédokkal és még sok másik emberrel együtt hívták be. Pityu bácsi és Lenke néni '45-ben tervezték már, hogy Magyarországra, a régi-új határ túloldalára mennek a háború végeztével. Állítólag csak azért nem mentek, mert a hatóságok osztották a zsidók földjeit, és Lenke néni nem tudta otthagyni a lehetőséget. Apámnak súgtak: egy ruszin paraszt szólt neki. Az iskola udvarán, hátul, gyenge volt a kerítés. Szólt Istvánnak, az nem hitt neki, ő bizony nem megy. Apám az őrt nézte, az nem nézett oda. Hátrament a kerítéshez, átugrott rajta, nem lőttek utána.

Nagyanyám meghalt. Terike néni megérkezett Kistárkányba, anyámat ápolta, akit igazoltak a tífusza miatt – különben „fasisztaként” elvitték volna.

1945 tavasszán találkoztam Klein bácsival, kisiskolás barátom, Móricka édesapjával. A front elvonulása után jelent meg, magyar katonai egyenruhás társakkal, körülnézni a boltjában. Kérdeztem tőle, mikor jön haza Móricka. Azt mondta, hogy sose, mert elégették.

Ekkor ismét csehszlovák katonák és csendőrök is jelentek meg a faluban. Úgy tudták, hogy Kistárkány megint az övék lesz. Azt azonban csak sejtették, hogy a Magyarországtól elbitorolt, majd a nemzetközi bíróság által visszaítélt területet a szovjektől teljes egészében nem kapják meg. Tavasszal már szökdösni kellett Kistárkány és Csoma között. Biciklin, mert a vonat nem volt biztonságos. Szüleim, a közénk kerülő határ hatására újra egymásra borultak. Nyáron átköltöztünk Csomára, szüleim helyreállították házasságukat. A bútorokat lovaskocsin sikerült átcsempészní a határon. Az új hatalom „tisztogatása” során még a nyugdíjas magyar csendőröket, főleg a tiszteteket is kivégezték. Apámat, mint tartalékos magyar hadnagyot többször kihallgatták az NKVD. Az akarták rábizonyítani, hogy a horthysta hadsereg tisztje volt és részt

vett partizán vadászaton. Mivel a faluban nem akadt szemtanú, aki ellene tanúskodott volna, belőle akarták kicsikarni a vallomást fullasztásos módszerrel. (Addig nyomják a „páciens” fejét a vízbe, amíg fuldokolni nem kezd.) Apám nem vallott, végül elengedték.

Az új hatóságok Csomán ukrán iskolát próbáltak szervezni. A régi görögkatolikus iskola tanítóiból szinte csak apám maradt. (Egy tanítókisasszony hazament Kassára, egy másik tanító még ősszel menekült el). Apámon kívül csak a papné, Drahoveczky Gyuláné maradt helyben tanítani. A görögkatolikuság nem volt népszerű akkor: vagy eltűntek, vagy pravoszlavizáltak. Küldtek két ruszin fiatalembert, talán tanítóképzősök voltak. Kidoboltatták, hogy elindul az első négy osztály Csomán – ukránul. Senki sem küldte oda a gyerekét, így a tanügy behívta apámat a tanfelügyelőségre, hogy szervezze újra a magyar tannyelvű 1-4 osztályt. Az iskola apámmal, anyámmal és két, a polgári néhány osztályát elvégzett, tizenéves „szükség-tanítónővel” újra indult. Orosz tankönyvek voltak, vagy ukrán, a magyar tankönyveket kivonták vagy elégették, az iskolai könyvtárakat felszámolták. Miután az iskola már működött, anyámat, mint „klerikális reakciót” hamarosan elbocsátották. Nem sokkal később apámat is utcára rakták, mivel – ha nem is sikerült bebizonyítani, hogy a „fasiszta” magyar hadsereg tartalékos hadnagya volt, illetékesék reakcióssággal vádolták, azzal, hogy az orosz/ukrán tannyelvű iskola ellen agitált.

Miután lapátra tették felmenőimet, két tehen és egy ló segítségére szándékoztuk túlélésünket alapozni. Még a két tehenet is befogtuk szántani. Igen jó lett a termés. Mi arattunk, de a „köz” hatalom csépelte. Még a zsákokat is kikövetelték tőlünk, legyen miben elhurcolni a termést. Nekünk nem hagytak semmit, mindent elvittek beadásba. Apámat is, mivel szabotálta a beadást, amit megint csak nem sikerült rábizonyítani. Ugyanis – fülest kaptak, vagy megézés volt – anyám addig nyűglődött, míg apám vett pár mázsa búzát, míg nem volt beérve a mi búzánk, és szabályosan beadta, elismervénnyel bizonyítandó, hogy készségesen törleszti kötelezettségeit. Máig nem tudom, az ügyész vagy a bíró volt-e szégyellős, vagy tisztességes. De atyám, bár szabályosan elbúcsúzott tőlem, azzal, hogy ne várjam, hamarabb hazaért, mint én. Szabdlábra helyezték bizonyítékai alapján, bocsánatot persze senki sem kért tőle. A begyűjtött, illetve szétlopkodott terményt vagy az árát sem szolgáltatva vissza nekünk senki. Nyár végén, hogy télre legyen valami ennivalónk, kölest vetettünk. Azóta rá nézni se bírok a kölesre.

Gecsébe jártunk át a református templomba. Akkoriban, 45 őszén érkeztek a határőrök, a zsidó házakba szállásolták őket. Addig a helyi milicisták látták el ezt a „munkát”, akiket könnyen meg lehetett vesztegetni. A határőrök ugyan ellopták apám biciklijét, de végre a hadnagy, akit hozzánk szállásoltak, a falra szögezett egy térképet és megmutatta, hol lesz a határ. Egyik éjszaka valaki rugdosta a kaput. Szovjet határőr volt, sírt, mert elvették a puskáját. Moleisztálta a lányokat, a rokonság pedig elvette a puskáját, talán jól meg is verte. Nálunk feküdt le. Reggel korán bedobták a puskáját.

Nehéz volt az az év is. Aztán a Julianus naptár 1946-47. évében Váriban jártam ki az 5. és 6. osztályt, atyai ági unokatestvéreimmal, Csirpák Istvánnal – Pityuval – és az ötödiket még Csirpák Erzsivel is, aki később iskolát váltott. Ha iskolába menet nem

vettek fel, 1,5 órába telt az út gyalogosan. Emlékeimben megmaradt Papp Dénes nevű osztálytársam. Egyéniség volt, egy ruszin, osztályismétlő csirkefogó. '48-ban Beregszászra mentem gimnáziumba. Máig emlékszem Vaszkó József tanáromra, és Praszkovja Ivanovnára, orosz tanárnőre, akinél pótvizsgáznom kellett 7. végén. Falábú volt a tanárnő, de kapós a határőröknél. A tanári kar nem volt a legmegfelelőbb. Lakhatásomat részben Lenke néném biztosította, de rendszeresen ingáztam Csomára is. Másfél órás táv volt, sáros volt az út – csak a falun belül volt köves út. Gyakran felvettek. Idős rokonunk, Bacskai Erzsike néni Csomán még mindig a nyakunkra volt, szüleim őt is eltartották, süket öregasszony volt. Volt még egy tanítónk, aki emlétre méltó. 6-ikban jött, aztán egyszer csak hirtelen eltűnt – Magyarországra szökött családotul még abban az évben.

Megmondták, hogy kolhoz lesz.'46-'47-ben télen indult be a propaganda. Senki sem akart belépni: nagyapát zaklatták, beszolgáltatás volt, megfenyegették, hogy mindent elvisznek. Fakitermelést szerettek volna.

A begyűjtések után 1948-ban be is indult a kolhozosítás. Nagyapám ebbe belehalt, bár buzgón nyugtatgatta magát, hogy „Isten adta, Isten elvette”. Két házunkból az egyiket még a beadások idején elvették és egy ukránná nemesedett ruszin partizánnak adták. Odalett a föld (vagy 20 hold), a szőlő, a legelőjog, minden. Csak az egyik ház maradt meg, no meg a kertje.

Miután kitették az állásából, a magyar iskolából, apám a Hunyadi-tanyára ment könyvelőnek, a kolhozba, ruszinokhoz. (A csehek alatt ott a légionárius telep volt.) Ezek a ruszinok a cseh légionáriusok földjeit felvásárolták, azon gazdálkodtak. Közben nagyapa meghalt, öröksége apámra szállt. A ruszinokra szóltak, hogy apám kulák, rúgják ki, hiszen a könyvelő bizalmi állás. Így rúgták ki apámat, és így került fel a kuláklistán. Helyette „föntről” jött egy „megbízható szovjet specialista” fiatal kölyök könyvelőnek. Egyszer csak a kolhoz pénzt kapott, be kellett menni érte a bankba. Ez a „könyvelő” első alkalommal meglépett a kolhoz pénzével. Ekkor Nagy Szilárd volt a kolhoz elnök, ex-Don-kanyari katona, (nőhajtó, rabló), tanító volt előtte egyébként. Volt még a kolhozban egy tag, aki pedig a Debreceni csatában vett részt. Mesélt a tankokról, hogy magyar-román oldalon ugyanolyan német tankok voltak.

Kulákok lettünk. A földet meg kellett művelni, a terményt beszolgáltatni. Krumpelit, jófélét, adtunk volna be nekik, de visszaadták, hogy nem jó, kicsi, adjunk nagyobb. 1 iga és 1 ló mellé 2 tehenet vettünk, ezzel szántott volna apám – nem ment, a tehenek nem tejeltek. Felhívták szüleim a traktorállomást, mitévők legyenek? A traktorokért a termésből kellett törleszteni, nekünk semmi sem maradt, csak köles. Abszolút kifosztás volt, 2-3 télen át csak köles meg rézgalicizű árpakenyér jutott nekünk – szilvalekvárral.

Apám állást keresett, de látta, hogy a Beregszászi járás reménytelen. Végül belefutott régi ruszin katonaismerősébe, Miska bácsiba. Miska bácsi figyelmeztette, meneküljön, mert munkakerülőként kicsinálják! Miska bácsi régen munkácsi polgári iskolai tanár volt, a szovjet időben ungvári tanfelügyelő lett. Betette apámékat Palágykomorócra tanítani, de az túl közel volt Gálocshoz, anyám „klerikális” falujához, és sajnos az iskolaigazgató részeges ember volt, ráadásul az épületet kinézték kolhoz

irodának. Így Csapra költöztünk, ahol anyám háza, amit még a cseh időben épített Bandi bátyja segítségével, túlélte a háborús bombázásokat (Anyám tanított Beregrákoson, Szirénfalván, Csapon is.) 1948-tól mindketten Csapon tanítottak, az ottani orosz-magyar iskolában, bár anyám klerikális reakcióként csak az iskola kihelyezett cigány tagozatán taníthatott. Miska bácsi rendes volt: míg ő volt a tanfelügyelő, nem nyúltak hozzájuk.

A kulákadó még Csapra is utánunk jött, szüleim csak megvesztegetéssel tudták végül az egészet lezárni.

8 osztályba Beregszászra jártam az orosz iskolába. Kosztot és kvártélyt kaptam egy nőnél, 2-3 másik gyerekkel együtt. Fizikatanárom történetét érdemes megemlítenem, aki lopott személyi igazolvánnyal töltött be tanítói állást. Akkor nem volt elég pénzünk, mert a szüleim által eltartott Erzsike néni kívül hiába jött egy ovónő is, bérlőnek, meg ugye a szüleim még dolgoztak is, de a pénz nem volt elég Palágykomoróc és Csoma együttes fenntartására.

'48-ban sajnos ismét megbuktam oroszból – anyám a porolóval kegyetlenül elvert. Palágykomorócra költöztünk, Csapra mentem iskolába, szüleim 1 év után követtek. Gyenge volt a csapi iskola, de a nyolcadikat itt fejeztem be. A matematika tanár mérnökember volt, tanítani nem tudott, matematikából viszont jó volt. A kémia tanár egy tisztfeleség volt, aki tanítani is tudott. A fizika tanár 5. gimnazista volt. Kevesen voltak valójában tanárok. A gyerekek többsége magyar volt. Egy fiú maradt meg nekem Szabó Árpi, szatócsgyerek. Szeme fura, rosszmájú. Éhező vári magyar, bátyja úttörővezető. Az iskolában tiszt gyerekek voltak – ők voltak az urak. Új volt az igazgatónő, egy nagypofájú vénség, akinek a lánya is ott tanított, orosz irodalmat, és az osztályfőnököm is ő volt. Aranyos, lelkes, nagydarab nő volt. 10. második félévében tüdőgyulladászt kaptam, Csapon a kórházban penicillinnel kezeltek. 1952-ben érettségiztem – más nem lévén - az orosz középiskolában, apám hathatós segítségével. Az iskola ideje alatt végig szürke egér maradtam – igyekeztem túlélni.

Az 50-es évek első felében a magyar iskola önállósodott. Megjegyzem, a magyar iskolák csak 1946 tavaszán indultak meg újra, magyar felső tagozat pedig csupán a nagyobb településeken volt: pl. Váriban, Beregszászban. Magyar nyelvű középiskolai oktatás csak Sztálin halála után, 1953-54-től volt. A csapi magyar iskola a lemergi vasúti igazgatóság kezelésében volt. A vasút-igazgatóság fő tanfelügyelője akkoriban egy egykori partizán és kém, Krakkó megmentője volt. Anyámat, akit az iskola igazgatója, Szentipál mint klerikális reakciót innen is ki akarta rúgatni, ő mentette meg. A kellemetlen igazgatót aztán Sztálin halála után lefokozták egyszerű tanítóra. (Csak zárójelben: egy régi kolléga mesélte, hogy ez a Szentipál mint magyar zászlós a partizánokkal együttműködve felrobbantotta egy sebesülteket szállító magyar katonavonatot a völgyhidat.)

Középiskola után matematika szakra mentem volna, de nem indult magyarul. Így 1954-re elvégeztem az ungvári kétéves gyorstalpaló tanárképző főiskola (insztitút) magyar szakát, napi 26 km-t ingázva. Ott a magyar nyelv-és irodalom tankönyv is oroszul volt, persze az általános tárgyak is oroszul voltak. Végzés után megpróbáltam elhelyezkedni. A képesítemem felső tagozatra, 5-7. osztályra szólt. A dobronyi közép-

iskolába jelentkeztem. Az igazgató felesége éppen levelezőn végezte az ungvári főiskolát, úgy tanított. Nekem mégsem volt hely. Akkor kaptam egy levelet, hogy szüleim iskolájában akad egy szabad hely. Vasúti iskola volt, így a Lembergi Igazgatóságon jelentkeztem. Minden rendben ment, végül a tanfelügyelőségre küldtek vissza, Csapra. A tanfelügyelőség ukrán iskolába küldött, hogy oroszra tanítsak, de nem kaptam állást. Nyár végén kijött egy rendelet, hogy a kétéves gyorstalpalókat felfüggesztik – az első évesek menjenek egyetemre. Segítséget kértem volt főiskolai tanáraitól. Azt tanácsolták, menjek oroszra tanulni, másodikra vesznek fel, már mindent ismerek 2-ik, 3-ikból. Az utolsó pillanatban jelentkeztem az éppen induló magyar szakos egyetemi képzésre Ungváron.

Nyáron, ősszel kolhozban dolgoztam, Kirovográdban, a Krím fölött. Mikor hazajöttünk onnét, fura dolgokat hallottunk itthon: valami zajlik. Egy-két ember átment Magyarországra, így Laci bácsiék, egyik ismerősünk is. Közben megindult az iskola, de helyette 1 hónapra visszaküldtek Kirovográdba. Akkorra már megelégteltem Kirovográdot és otthon a rendelőintézetben felmenttettem magam. A helyi kolhozba küldtek. Csakhogy közben a felvett magyar szakosokat átírányították orosz szakra. Így lettem hirtelen másodéves orosz szakos egyetemista, s amikor hazajöttek a kolhozból a többiek, elkezdődött az egyetem.

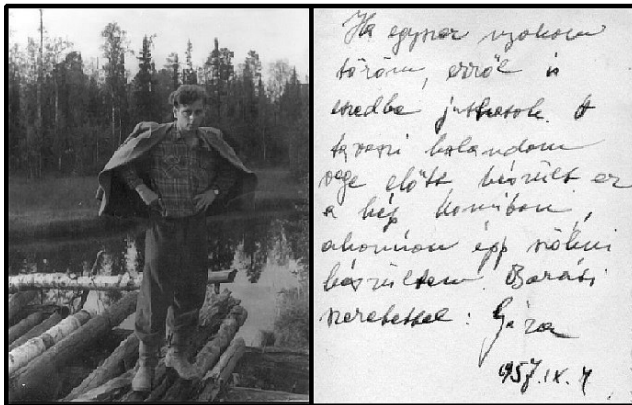
Időközben, 1953-ban meghalt Sztálin. Örültünk, de azért a helyzet hirtelen még nem változott meg. Pl. diáktársamat, Síró Erzsit ekkortájt rúgták ki az insztitutból, mert a kollégiumban elmondta, hogy az anyját hogyan erőszakolták meg annak idején a szovjet katonák.

1956-ból következőkre emlékszem: nyáron vettem egy vadászpuskát, hogy Orbán Jani barátommal a Peresre menjünk vadászni. Október vége volt: alkonyodott és én vadkacsát lőttem. Jani indult érte, felkapta, hozta vissza. Nagyokat lépett a katonacsizmájában. Mentünk volna hazafelé, de a csónakot nem találtuk a folyóparton. Felmentünk hát a hídhöz, a 4-es útra. Az úton gépesített szakaszok vonultak, teherautó teherautó után, rajtuk a szovjet bakák.

Mindegyik lábánál ott a puska. Egy teljes zászlóalj ment váltásnak Magyarországra. Hazamentünk az éjszakában Csapra. Másnap zörögtek az ablakok, ahogy a tankok áthaladtak a falun. A rádió azt harsogta „Ellenferradalom.”. Persze sok katona maradt Csapon is, tankok, gránátosok. Még arra is emlékszem, hogyan hozták át a csapi állomáson a repülőgép, harckocsi roncsokat Magyarországról. Befelé meg zárt sorokban mentek a tankok az ungvári műúton október 23-tól. November 4-én Záhonyt lőtték, a magyar határőröket, akik semlegest játszottak.

1957 tavaszán, 4. évfolyamon váratlanul nem sikerült a pedagógiai gyakorlatom az ungvári egyetemen. Szimulik Ignát, az ungvári Becánicsné Olga, akit még Palágykomorócról ismertem, és egy orosz aspiráns fiú vizsgáztatott. Szimulik buktatott meg

oroszból. (Ő volt a kolhozos vezetőtanár is, egyébként kifejezetten buta vonalas szövege volt.) Mint kiderült azért, mert szerinte a magyar események hatása alá kerültem. Szerencsémre akadt egy rendes ember, a magyar tanszéki titkárnő, aki nagy titokban, saját bőrét kockáztatva megmutatta Szimulik rólam írott jelentését: „az események hatása alatt agitált”, ez állt a jelentésben. A gyakorlatot végül befejeztem az egyetemen, az ukrán vizsgát letettem, az orosz Szimuliknál viszont nem. A dékánhoz vettem utamat, aki egyben párttitkár is volt. Ruszin ember volt, vagy talán kelet-ukrajnai, pedagógus. Elmondtam, hogy meghúztak oroszból. Ezt mondta: „Szimulik magát utálja, kérjen egy év egészségügyi szabadságot, jövőre kerülje el Szimulikot.” Nem akartam várni: írtam Tartuba, ahol ismerősöm, Mokány Sanyi töltötte aspirantúráját. Tájékoztatót kértem, mi a módja annak, hogy ott folytassam tanulmányaimat. Mire a válasz megérkezett, én már „átnevelésen” Komiföldön voltam, de a halasztási kérelmet azért megkaptam.

Csirpák Emil barátjának küldött lapja Komiföldről, Géza aláírásával. (A család és a barátok Gézának hívták, mivel anyai nagypája is Géza volt.)

Ahogy Ungvárról Csapra ingáztam, mindig ellenőrizték a zöldsapkások, vagyis határőrök az iratainkat. Szürténél felszálltak és végigmentek a vonaton. Engem már úgy megszoktak, általában nem is ellenőriztek. De aznap a zöldsapkás zsebre vágta a paszportomat (személyi igazolványomat), és Csapon bevitt egy civil ruhás elvtárshoz. Az, miután jól megvárakoztattak, kikérdezett, mint őrizettest. Megkérdezte, egyetemista vagyok-e? Nemleges válaszomra arról kérdezett, hol dolgozom. Az volt a benyomásom, kérdései szónoki kérdések: többet tud rólam, mint szeretném. Végül az egyik civil ruhás KGB ügynök nyomatékosan figyelmeztetett: a határzónában nem kívánatosak a lézengő munkakerülők. Amennyiben nem találtam eddig munkát és jót akarok magamnak, gyorsan keressem meg az Orgnabort (Organyizovannij Nabor Rabocsej Szili=a munkaerő szervezett toborzása). Hazamentem Csapra. Közben persze lázasan munkát kerestem. Amíg nem kádereztek le, volt biztató ígéret: jöjjen pár nap múlva. Aztán mégsem akadt számomra munka... Így jártam Beregszászban, Ungváron, Nagyszőlősön... Egyszer csak jött az igazoltatás: menjek be a munkaügyi szervezethez Ungvárra. Akad munka: az erdőgazdaságban. Tél vége volt.

Az Orgnaborban nem csak irataimat vizsgálták meg tüzetesen, hanem jómagamat, egészségi állapotomat is. Szerényen bevallottam, hogy egész sorozat tüdő- és mellhártyagyulladásom volt a közelmúltban. Megvizsgáltak és egészségi állapotom rendben

lévőnek találtatott. Ezek után két hely közül választhattam: Távol-Kelet vagy Komiföld. Elvették a paszportomat, két nap múlva kellett jelentkeznem, még hazamehettem. Ezekről némileg elszontyolodtam, de még bíztam benne, hogy megúszom.

A transzport Ungvárról 1957 márciusában indult, én vele - egy évre. Legalább két-tucatnyian lehettünk, két civil ruhás kísért bennünket, utunkat a szovjet állam fedezte. A társaság roppant vegyes volt, traktoristától (a hegyekből jött), egy fehérorosz, németeknél szolgált egykori tankista tisztig, aki szabadságra utazott volna haza. Mesélte, a feleségénél volt egy zsidó barát, hát megverte. Őt viszont szolgálati helyén, Kelet-Németországban verték meg Nyugat-Szibériából származó közlegényei. Akadt a transzportban egy litván is, Jonas, aki megpróbált átszökni Kárpátaljáról Magyarországra, de elkapták. Leningrádban meg akartam szökni, gondoltam, elutazok Tartuba. Reggel értünk oda, késő délutánig várni kellett a csatlakozásra. Az állomás WC-jének ablakán át kimásztam. Hiába, paszport nélkül még szobát sem adtak, vissza kellett térnem a transzporthoz. Egyébként, ha valaki meglépett, három évet ígértek ráadásnak. Várakozás közben még pénzt is adtak. Késő délután, vagy inkább estefelé indult tovább a vonat Vorkuta felé. Félúton feküdt Leningrád és Vorkuta között Knyazs-Pogoszt. Eddig jött a vonat. Elosztóhely volt, ahol alvásra paszport nélkül is volt lehetőség. Végre kialudtam magam; Komiföldön tömegszállásokon laktunk, barakkokban. Knyazs-Pogoszt után teherautóval folytattuk az utat Szivtikvárig, amit a magyar népi etimológia Szivtökvárként azonosított.

Sziktivkarban repülőtér is volt. Sítalpas repülővel mentünk Kojgorodokig, úgy 40 perc alatt értünk oda. Akkor oda még nem vezetett vasút. Helyben csak keskeny nyomtávú vasút volt, a fakitermeléshez. Az vitt a barakkokhoz is a repülőtérrel, ez a hely gépesített fakitermelő bázis volt. Fa barakkok mindenfelé. A barakkban tizen-nyolcad magammal éltem. A részlegvezetőnk egykori matróz volt, aki hadifogságba került a háborúban és ezért kapott 25 évet. Volt sok rendőr is, bűnözők is. Társaim között volt a litván Jonas is, akivel hazuról együtt utaztunk a transzportban. Sok negyvenes. Több német család is élt ott. Volt, aki a német hadseregben szolgált, de többnyire csak az volt a „vétkük”, hogy németek. Komiföldön még májusban is tél volt, a kútban fagyott volt a víz.

Volt ott két tiszt, szovjetek, ezek megkedveltek engem. Egyikük Bakuban harcolt a németek ellen – hivatalosan pedig ott nem is voltak németek. A foglyok fele német lehetett. Volt egy másik tiszt, aki nem mondta el, miért volt ott. Sztálingrád alatt harcolt. A sztyeppéknél letépte a rangjelzését, térkép segítségével valahogy kijutottak a frontvonalból.

A munkát egy tengerész főtörzs osztogatta ki, két komi lány segítette. Megkérdezte, honnan jöttünk, miért jöttünk, beszéljünk. Azt válaszoltam, elpofáztam valamit, ezért vagyok itt. Tulajdonképpen egy keskeny vágányú vasutat építtetett a vezetés a téli fagyban. Fát vágtunk, emelőrendszert építettünk a fa felpakolásához. Nyáron nem lehetett dolgozni, a tajga felolvadt, mindenhol víz, láp, szúnyogok – a vasút elsüllyedt. Ősszel aztán újrakezdték a munkát, újból felépítették a nyomtávot. Így ment ez minden évben – várták, hogy egyszer elég magas lesz a töltés és kilátszik a sín. Később egy német bácsi mondta nekem: „Minden talpfa alatt egy német vagy egy magyar

fekszik.” Mikor megérkeztem, gödröt vájtak, baltával, lapáttal a fagyban – mindenféle szikrák pattogtak. Utat is építettünk: a brigádvezető egy munkácsi orosz katona volt, korábban a Wehrmachtban szolgált. Kint voltunk a nyitott terepen, északi táj amerre a szem ellát. Őrök csak a reptéren voltak.

Eljött a nyár. Hosszú nappalok, kevés munka. Az egyik bűnözőgyerek sofőr volt, megjavította az autót. Sokat segített máskor is. 1940-ben tengerész volt Leningrádban. A németek lenyomták őket, légnyomást kapott. A sebesülteket a németek agyonlőtték volna, de ő még tudott mozogni. A matrózai vitték el, fogságba került. Az oroszok szabadították fel. Kapott 25 évet, letöltötte volna, de nem volt hová hazamenie. Érdekelte '56, mi történt. Azt is mondta, sokan jöttek most ide Kárpátaljáról. Előtte banderistákból volt sok, még a németek előtt 2 teljes hadosztály, mentek az oroszok ellen, csak fegyvert kértek a németektől. A 2 hadosztályból csak 2 zászlóalj, 1 ukránt és 1 kaukázusit engedélyeztek a németek, a többieket hazaküldték. Akiket hazaküldtek, partizánkodtak a németek és az oroszok ellen is. Amikor a németek visszaszorulóban voltak, fegyvert adtak az Estonia SS hadosztálynak és a Galícia SS hadosztálynak is, akik harcoltak is az oroszok ellen. A banderisták Galícia SS hadosztályának töredékei 1948-ban ki akartak Ny-ra törni, Nürnbergig futottak. Stepan Banderát később megmérgezték, de még így is megmaradtak valamennyien.

Sokat mentem könyvtárba, térképekért. Tűz is volt. Nyáron az volt a munkánk, hogy növendék fákat vágjunk ki, gallyazzunk le és oltuk a tüzet. Egyik éjjel leléptem az erdőn át. A vasutat nem találtam meg, ételem nem volt, véletlenül értem vissza hajnalra a patakon át. Legyintettek. Nem lehetett megszökni. Aki megszökött megfagyott, éhen halt, eltévedt, elsüllyedt a mocsárban, megették a vadállatok.

Augusztusban végül mégis megszöktem.¹ Sziktivkarban az egyik erdőkitermelési technikum felvételt hirdetett. Jelentkeztem, amire aligha volt jogom. Behívót kaptam az iskolából, így volt egy papírom arról, hogy várnak a felvételre. Hivatalosan az erdőgazdaságot nem hagyhattam el, hiszen a paszportomba is belepecsételték, hogy egy évet itt kell ledolgoznom. A pecsétet bűnözők tanácsára kiecetsavaztam, bár még maradt így is nyoma. A helyi repülőtér bejáratánál ügyelő milicista tisztnek beraktam a szüleim által küldött pár rubelt paszportomba, utolsónak álltam a sorba és reménykedtem, hogy átenged az ellenőrzésen. Át is engedett, de a pénzt visszaadta, azzal a kísérszöveggel, hogy nekem nagyobb szükségem lesz rá. Mehettem.

Sziktivkarban úgy egy hétig maradtam: oroszból és matematikából levizsgáztam, körülnéztem. Úgy tűnt, hajón el tudom hagyni a várost. Nem mertem rögtön továbbmenni, féltem, hogy keresnének. Nyár volt, és a város pedig nagy – egyszer csak megvolt a megoldás. Szüleim elküldték apám tanári szabadjegyét, az iratokat. Mivel apám keresztnévét örökölttem meg, a nevünk egyezett. Hajóra szálltam Mikuny kikötőjében és apám szabadjegyével északra utaztam. (Délre nem mehettem, mivel mindenki délfelé szökött, a szokásos szökési útvonal igen veszélyes volt.) A hajóról vas-

¹ A rubelt szüleimtől kaptam. Még a nyáron az egyik tiszt, aki látta, értelmiségi forma gyerek vagyok, az inasává tett. Ételt melegítettem, a ruháit tisztítottam, futarkodtam nála. A nevében a második tábori postára, a tisztok postájára is elmehettem és fel tudtam venni küldeményt. Ide küldtettem magamnak szüleimmel pénzt, mivel itt nem nézték át a leveleket. A pénzt magyarul kértem – magyarul ugyanis a táborban egyik tiszt sem beszélt.

útra szálltam és megérkeztem Vorkutára. Vorkután rögtön az az első éjszaka igazoltatott egy civilruhás litván milicista, be is kísért az őrszobára. Az ügyeletes furcsállta: kimostam a paszportot? Papírt, tollat adott, megparancsolta, hogy írjam le a dolgokat. Miért jöttem Vorkutára?

-Munkáért.

-Kicsoda maga?

-Diák, tanár.

Némi nyaggatás után elengedett. Vorkután látszatból munkát kerestem. Innen is csak vasúton lehetett elmenni. Pár nap múlva jegyet vettem a moszkvai gyorsra, szabadjegyet, ismét apám nevére. A paszportot itt is elfogadták. Megúsztam azzal, hogy azt mondtam, munkát kerestem Vorkután. Augusztus végére járt az idő. Moszkvában jegyet vettem Tartuba, ahol pár különbözeti vizsga után felvettek az egyetem orosz szakának 4. évfolyamára. Sokat segített Paul Ariszte szimpátiája, aki „gyűjtötte” a finnugor népek képviselőit.

Az egyetemen a szovjet vezetés még utánam „nyúlt”, de a dékán megvédett.

Az Országházban készült kép (2011)

Csirpák Emilt 2017. novemberében elütötte egy autó, így a visszaemlékezés csonkán maradt. Emlékeit élete utolsó öt évében írta le, részben unokája, Nagy Imola segítségével. Az áttelepülésről, a Szegedi Tudományegyetemen töltött tanévről és az azt követő hosszú időről a Közgázon már nem tudott megemlékezni, a gázolásba belehalt. Emlékét a család, számos barát és tanítvány őrzi.

[Irod.: Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára]